

MIEKE JULIEN
DE MAN, DE STAD
EN
HET BOEK

EEN MONOLOG
VOOR DRIE MANNEN

*mede gebaseerd op het boek 'Opmerkingen van een dove & stomme'
van de dove Fransman Pierre Desloges, Parijs, Amsterdam 1779
Gepubliceerd in 1995 door Stichting Handtheater, Amsterdam.*

DE MAN, DE STAD EN HET BOEK

De man, de stad en het boek is mede gebaseerd op het boek 'Opmerkingen van een dove & stomme' van de dove Fransman Pierre Desloges. Pierre Desloges werd in 1747 in Grand-Préssigny (de Loirevallei) geboren. Op zijn zevende jaar werd hij doof als gevolg van de pokken. Toen hij negentien jaar was, vertrok hij tegen de wil van zijn ouders naar Parijs, waar hij in de leer ging als boekbinder en behanger. Hij woonde in de Rue des Mauvais Garçons in de Faubourg Saint-Germain. In 1779 verscheen zijn boek als reactie op het boek 'Een basisleergang voor de opleiding van doven & stommen' van Abbé Deschamps, kapelaan van de Kerk van Orléans.

De man, de stad en het boek speelt zich af aan de vooravond van de Franse revolutie, die uitbrak op 14 juli 1789

Première 2 mei 1995, Pleintheater Amsterdam

Pierre 1	John van Gelder
Pierre 2	Jean Couprie
Pierre 3	Gert-Jan de Kleer
Regie	Mieke Julien
Decor	Jacques Kriek John van Gelder Jos Verschuren
Kleding	Thea Vossen Petra Laan Hanneke Emens Hermione Veeneklaas
Licht	John Neufeld

Na het ter perse gaan van dit boekje kunnen nog enkele veranderingen zijn aangebracht, zodat de gedrukte tekst op sommige plaatsen kan afwijken van de gespeelde.

met de bestorming van de Bastille, een middeleeuwse burcht die dienst deed als staatsgevangenis.

De rol van Pierre Desloges wordt door drie mannen gespeeld, die drie aspecten van Pierre Desloges vertegenwoordigen: de man (zijn jeugd, zijn emoties), de stad (zijn leven in Parijs, zijn beroep) en het boek (zijn gedachten over gebarentaal en de cultuur van doven).

Het is zondag 12 juli 1789.

Pierre Desloges zit in zijn kleine vochtige kamer in het souterrain van een pand in de Rue des Mauvais Garçons. Buiren is het mooi weer, maar daar is in zijn kamer niets van te merken.

De kamer is eenvoudig gemeubileerd. Er staat een langwerpige groene tafel, drie stoelen met rieten zitting. Op tafel een inktstel, een ganzerveer, drie oude boeken, een mes, vellen papier, een broodplank met een homp brood en een mes, en een eenvoudige spiegel. In de hoek staat een bed. Boven het bed hangen draperieën. Voor op de grond staat een (kinder)trom, ernaast liggen stokken.

De drie mannen zijn hetzelfde gekleed. Ze hebben een pruik op, dragen een kuit-

broek, lange kousen, schoenen met gespen, een hemd, een vest zonder mouwen en een jas. Pierre 2 heeft een voorschoot voor. Hij draagt in enkele scènes een hoed.

Pierre 1, Pierre 2 en Pierre 3 staan in een cirkel, de rechterarm uitgestrekt naar het middelpunt. Hun handen liggen op elkaar. Op het moment dat er een cirkel van licht ontstaat, komen ze in beweging en doen een molendans. Vioolmuziek begeleidt hen. Als de dans is afgelopen, staan ze even stil en nemen vervolgens ieder hun positie in. Pierre 2 gaat op het bed liggen. Pierre 3 gaat aan tafel zitten. Pierre 1 gaat op de vloer zitten. Ze bewegen niet. Dan rekt Pierre 2 zich uit en gaat zitten met zijn gezicht in zijn handen. Pierre 3 slaat een boek open en leest. Pierre 1 pakt de trommelstokken en slaat ermee in de lucht. Pierre 2 staat op en gaat aan tafel zitten.

Pierre 2

Ik ben nóg moe, terwijl ik een gat in de dag heb geslapen. Ik kan bijna niet op mijn benen staan, zo stijf ben ik. We zijn veel te lang doorgegaan, gisteren, maar ja, de woonkamer van Mevrouw móest af. Om acht uur 's morgens begonnen en 's avonds pas tegen de klok van elfen thuis. Ik ben meteen in bed gekropen met kleren en al, zonder te eten.

Vijftien uren vrijwel onafgebroken balanceren op een wankel trap met die grote vellen behang. De armen boven het hoofd zodat het bloed eruit stroomt en ze als verlamd aanvoelen.

Mijnheer is overdag weg, dus Mevrouw heeft niets anders te doen dan ons de hele dag op de vingers te kijken. Vooral ik heb haar diepe befangstelling.

Mijn doofheid fascineert haar. Ze bekijkt me alsof ik een wezen ben van een andere wereld, een wild dier uit de wildernis. Ze houdt niet op om me vragen te stellen. Maar hoe moet ik haar lippen lezen vanaf een hoge trap, nauwelijks mijn evenwicht bewarend? En als ik er al in slaag om te raden welke vraag ze me stelt en ik haar antwoord geef, verstaat ze me niet. Dus ik de trap weer af om het antwoord op papier te schrijven. De verbazing druipt van haar gezicht als blijkt dat ik schrijven kan en foutloos bovendien. Want natuurlijk meent ze dat ik ongeletterd en achterlijk ben. Mevrouw is rijk, maar niet van geest. Dat ze niets van ons doven weer, neem ik haar niet kwalijk. Het is het gebrek aan bescheidenheid dat me stoort.

Ze heeft in ieder geval een goede smaak, wat behang betreft althans. Boven de schouw hebben we een paneel gemaakt, een levensboom vol bloemenslingers en vogels met op de voorgrond een pauw. De muren zijn bedekt met een fijn bloemmotief in zachte kleuren op een zalmkleurige achtergrond.

Pierre 1 hangt de trom om zijn nek. Pierre 2 pakt het brood en snijdt er een plak vanaf. Hij eet.

Pierre 3

Een prachtig boek is dit.

(Pakt het op en drukt het aan zijn hart.)

Van de hand van Abbé de l'Épée. God zegene

hem. Geen wonder dat hij bekend is in heel Europa. Dat koningen en keizers zich verdringen om zijn openbare lessen mee te maken en dat zij tot in het diepste van hun ziel ontroerd zijn als ze hem, een horende nota bene, zien communiceren met zijn dove leerlingen. Hij heeft als geen ander mijn gedachten en gevoelens verwoord. Ik kan niet zeggen hoe verheugd ik ben met zijn boek. Wat hij te zeggen heeft is indrukwekkend door zijn eenvoud. Luister:

(Leest voor.)

'Lesgeven aan de doven is minder moeilijk dan men denkt. We moeten eenvoudig dat wat onze geest bereikt heeft via het oor, aan de doven overdragen via hun oog. Wat niet door de deur kan, kan wel door het raam.'

(Legt het boek neer. Herhaalt.)

Wat niet door de deur kan, kan wel door het raam.

(Glimlacht. Pakt een ander boek.)

En dan dit boek van Abbé Deschamps die ook lesgeeft aan doven. Maar hij veroordeelt en verwierpt de gebaren in het onderwijs. Bovendien schrijft hij baarlijke nonsens. Zijn boek wemelt van foutieve beweringen over gebarentaal. Toen ik het gelezen had, voelde ik me verplicht om mijn taal te verdedigen en op te komen voor de methode van Abbé de l'Épée. Daarom heb ik dit geschreven.

(Pakt zijn eigen boek op.)

Mijn boek is wel veel dunner dan dat van beide geleerde heren. Maar ik moet werken voor de kost en kan alleen maar 's nachts schrijven. Overdag

ganzeveer. Ik moet de tijd om te schrijven ont-roven aan mijn slaap. Mijn lichaam dwingt me om te slapen en mijn geest verplicht me om te schrij-ven. Een voortdurend gevecht. Hoeveel nachten ben ik niet wakker geworden met mijn hoofd rus-tend op het papier en de veer nog in mijn hand?

Pierre 1 staat op en bespeelt de trom. Pierre 2 schenkt water in, drinkt. Pierre 3 pakt zijn eigen boek op en leest.

Pierre 1

Als kind hoorde ik de honden blaffen. Maar hoe ze blaften, dat weet ik niet meer. Het is te lang geleden. Ik hoorde de rivier stromen en de kerk-klokken slaan. Ik hoorde mijn vader roepen en mijn moeder zingen. Ik hoorde het kakelen van de kippen en het pruttelen van de soep in de pot. Ja, zelfs het geluid van een blad dat naar beneden dwarrelt in de herfst hoorde ik. Mijn dorp was vol geluiden. Ik hoorde alles, maar ik schonk er geen aandacht aan. En nu ik eraan terugdenk, kan ik het me niet meer herinneren.

Pierre 1 slaat weer op de trom, loopt naar het bed, hangt de trom op en gaat zitten. Pierre 3 leest nog steeds, zoekt af en toe iets op in een van de boeken. Pierre 2 staat op en doet alsof hij een rondleiding geeft door een heel groot huis. Af en toe doet hij Mevrouw na.

Pierre 2

Mevrouw regeert het huis als een vorstin. Er is een kamer om te slapen, een kamer om zich te verkle-den, een kamer om zich te baden, een kamer om zich mooi te maken, een kamer om te eten, een kamer om te zitten, een kamer om te schrijven, een kamer om te lezen, een kamer om muziek te maken, een kamer om te borduren. Verder zijn er een keuken, een bijkeuken, drie gastenverblijven en zes kamers voor het personeel. En al die kamers moeten worden behangen. Eerst maken we de wanden schoon en repareren gaten en scheuren. Dan zetten we de loodlijn uit. Controleren en nog eens controleren of recht wel recht is. Dan knip-pen we de vellen op maat, koken het strijfel op het vuur en bestrijken de vellen met de kleverige pap. Trap op, vel precies op zijn plaats, trap af. Trap op, trap af.

Pierre 2 gaat aan tafel zitten. Pierre 3 pakt de ganzeveer en maakt aantekeningen.

Pierre 1

(Gebarend vanaf het bed.)

Mijn vader had een klein stukje land, een koe, een mager paard, en een paar kippen en geiten. Ik hoedde de geiten. Als ik niet op school zat. Daar leerde ik lezen en schrijven, en een beetje reke-nen.

Mijn vader was een grillig man. Soms streefde hij, soms sloeg hij en ik kon niet voorspellen wanneer.

Hij kon niet lezen en schrijven, mijn vader. Hij klaagde veel, over het weer, over de koning en de belastingen. Over de belastingen vooral. De hoge heren die ons kaal plukten. Zodat er niets anders overbleef dan zwart brood, water en wortelen. Terwijl zijzelf hun tanden zetten in een gebraden konijn en hun mond spoelden met dure wijn. De hoge heren die ons belasting lieten betalen voor het brood dat we aten, de wijn die we dronken. Belasting voor de vissen in het water, voor het vermolnde bruggetje over de rivier.

(Staat op, loopt naar voren en 'hanteert de zeis'.) En als de belastingontvanger kwam, vergezeld van soldaten met geladen geweren, pakte mijn vader zijn zeis en achtervolgde hen alsof hij de dood zelf was. En de soldaten renden voor hun leven. Mijn vader was niet bang. Voor de duivel niet bang.

Pierre 1 gaat op zijn rug op bed liggen, met de armen onder zijn hoofd.

Pierre 3

Een dove vriend vroeg me een tijdje geleden of ik het gebaar voor 'gezant' kende. Maar dat kende ik niet. Ik heb het anderen gevraagd, maar ook zij wisten niet hoe 'gezant' te gebaren. Er komt me geen natuurlijk gebaar in gedachten. Dus moet ik me afvragen wat een 'gezant' in wezen is. Een 'gezant' is een heer die door een koning naar een andere koning wordt gezonden om te overleggen

over belangrijke zaken. En zo verder denkend kunnen we het gebaar ontdekken voor 'gezant'.

Pierre 1 krimpt in elkaar, rilt, zijn ogen gesloten. Als hij opstaat, gaat Pierre 2 liggen en neemt de 'ziekte' over. Pierre 3 legt de pen neer en staart voor zich uit.

Pierre 1

Koorts. Hoge koorts. Pijn in mijn hoofd, rug, lendenen. Ondraaglijke pijn. Koud. Rillend van de kou. Puisten op mijn gezicht. Jeuk. Mag niet aankomen. Moeder bindt mijn handen vast aan het bed. Nachtmeries. De rivier wast. Muren van water, torenhoge golven. Ik probeer te bewegen, maar mijn armen voelen als verlamd. De golven krullen om, slaan om, eeuwigdurend. Ik stik. Vader. Vaders handen groeien tot bomen. Takken, grijpende vingers. Vaders mond opent, grot. Puisten op mijn armen, mijn buik en mijn benen. Braken. Maag leeg en toch braken. Sneeuw, wind, ijsskoude wind. Sneeuw schuift langs de helling. Rotsblokken rollen.

Pierre 3 gebaart voor zichzelf uit: Koning (links), koning (rechts), heer (links) beweegt naar koning (rechts), overleggen. Pierre 2 gaat op zijn rug liggen en doet zijn ogen open.

Pierre 1

En roen, op een ochtend, was de koorts geweken. Er was iets veranderd, maar ik wist niet wat. Ik deed mijn ogen open en keek om me heen. De balken aan de zoldering, het ochtendlicht door het kleine raampje. Mijn broek over de stoel. Zo stil was alles, zo kleurloos.

Ik was te zwak om op te staan, mijn armen en benen breekbare houtjes, een ribbenkast als een wasbord. M'n mond hing open, krachteloos. M'n kin was nat van speeksel. De deur ging open, maar de scharnieren piepten niet. Daar stond mijn moeder. Haar lippen bewogen, maar ik verstond haar niet. Ze kwam dichterbij en boog zich over me heen. Weer weken haar lippen uiteen en ik wist dat zij sprak, maar ik wist niet waarover. Ze legde haar koele hand op mijn voorhoofd.

Pierre 3

Over één gebaar kan ik bladzijden schrijven. Ik heb vele boekdelen in mijn hoofd. Had ik maar meer tijd, meer geld. Dan zou ik eindelijk mijn hoofd kunnen legen op papier. Ik observeer en alles wat ik zie, onthoud en overdenk ik. Maar ik kan me onvoldoende uiten. De oren en ogen van de horenden verstaan me niet. Dus stapelen de gedachten zich op tot de druk in mijn hoofd zo toeneemt, dat het lijkt te barsten.

(Pakt zijn hoofd met zijn handen vast.)

Pierre 2 staat op, zet een hoed op en vertrekt.

Pierre 1

Moeder lachte niet meer. Ze schrompelde meen als een vergeten appel in de boomgaard. Als vader naar mij keek - liever keek hij niet - dan schoten zijn ogen hagel.

Vader en moeder wisselden vrijwel nooit een woord. Soms schreeuwden ze met grote open monden en klappende bewegingen van hun kaken. Op school was ik niet meer welkom. Wat moesten ze met een doof-stomme als ik? Mijn vader stuurde me naar de wei om de geiten te hoeden. Om me niet te hoeven aanschouwen. Uit zijn ogen. Dan ging ik in de schaduw zitten van een grote boom en las een boek van de kapelaan terwijl de geiten graasden.

Pierre 3

Boeken waren mijn enige vrienden. Ik hield meer van boeken dan van mensen. Maar we hadden geen boeken thuis. Alleen de bijbel van mijn vader en daar mocht niemand aankomen, ook moeder niet.

De kapelaan van de kerk had wel boeken. Boeken over geschiedenis en kennis der natuur, over zeevaart en sterrenkunde, over de Romeinen en de Grieken. Maar vooral veel boeken over heiligen die een leven lang hadden geleden en op gruwelijke wijze aan hun einde waren gekomen: gevierendeeld, verbrand, opgehangen, in stukken gesneden.

En al die boeken heb ik gelezen. Versleten heb ik ze.

Pierre 3 gaat op tafel zitten, zijn knieën opgetrokken, het boek op schoot en illustreert de volgende tekst van Pierre 1.

Pierre 1

Ik zit tegen een boom, de knieën opgetrokken, het boek opengeslagen op mijn schoot. Ik lees. Een steen raakt mijn voorhoofd. Mijn hoofd slaat tegen de stam, het boek klapt dicht. Ik kijk. Niemand. De geiten grazen. De zon schijnt fel. In de verte wuift het koren.

Pierre 3 legt het boek weg. Gaat in kleermakerszit zitten. Pierre 1 blijft op dezelfde plaats staan.

Pierre 3

Alle voorwerpen in de wereld dragen een gebaar in zich, zijn zwanger van een gebaar. Kijk naar de lucht en zie de vogel vliegen. Vleugels. Vogel. Kijk naar de bloem, zij opent haar knop. Bloem. Kijk naar de vlinder die voorbij fladdert. Vlinder. Kijk naar het water dat de berg af stroomt. Rivier. Kijk naar de zon en koester je in haar warmte. Zon. Kijk naar mij en zie mijn ogen. Ogen. Kijken. Kijken.

Pierre 1

Ik loop door het dorp. Langs de kerk. Ik zie de

kapelaan en groet hem. Maar hij groet niet terug. Hij staart naar iets achter mij. Ik draai mij om. De rij kinderen stopt en waaiert uiteen tot een halve kring. Hun monden hangen open als de mijne. De kring sluit. Een ronde spiegel. Waar ik ook kijk, ik kom mezelf tegen. De kapelaan verbreekt de cirkel. Hij staat naast mij, een wit gezicht, de kaken opeen geklemd. De kinderen trekken zich terug met de staart tussen de benen, een troep wilde honden.

Pierre 1 draait in de rondte en trekt zich terug tot achter de tafel. Pierre 3 zit nog steeds op tafel.

Pierre 3

Gebarentaal is beeldend. De handen schilderen de gevoelens in de lucht met fijne penseelstreken, in zachte kleuren, of met grote trefzekere bewegingen, in heldere sprekende kleuren. Geen andere taal is geschikter om grote en sterke gevoelens in de ziel te planten.

(Gaat staan.)

Liefde. Haat. Kijk naar mijn lichaam: het beeldhouwt de gevoelens. Woede. Verdriet. Blijdschap. Eenzaamheid. Contact. Dromen. Dromen.

Pierre 3 loopt naar voren (rechts) Pierre 1 gaat naast Pierre 3 staan (links).

Pierre 1

Toen ik een kind was, kon ik niet gebaren. Van wie had ik het moeten leren? Ik was de enige dove in het dorp, in het dal, de enige dove die ik kende. Ik had geen spiegelbeeld, behalve de lachspiegels van de kinderen in mijn dorp, die mijn beeld vertekenden. Mijn moeder maakte af en toe een gebaar, zelf bedacht, als mijn vader het niet zag. Mijn vader kende maar één gebaar: een opgeheven vlakke hand die willekeurig waar mijn lichaam raakte.

Als ik alleen was en me onbespied achtte maakte ik gebaren. Losse gebaren, zonder verband.

Pierre 3

Gebarentaal is de enige taal die dove kinderen moeiteloos en vanzelfsprekend kunnen leren. De natuur zelf heeft de gebarentaal aan de doven geschonken. We kunnen niet horen, maar zien kunnen we als de beste. Wij kijken gericht en aandachtig, zijn niet snel afgeleid door de geluiden om ons heen. We kijken naar de wereld die ons omringt en naar onszelf.

Als we dove kinderen beroven van hun natuurlijke taal, maken we wilde dieren van hen.

Pierre 3 gaat terug naar de tafel, pakt de ganzeveer en schrijft.

Pierre 1

Het was een zomerse dag in mei, zestien jaar oud was ik. Ik stond op het pad langs de rivier en gooidde steentjes in het water, toen een rijtuig naderde, door twee paarden getrokken. Het rijtuig stopte en er stapte een man uit, gekleed als een heer uit de grote stad.

Hij liep naar mij toe en keek me uitdrukkelijk aan. Hoe ver het was naar de stad, vroeg hij. Ik antwoordde door vijf vingers op te steken. Hij knikte, groette me met een zwierig gebaar en stapte weer in.

Langzaam drong het tot me door dat hij geen woord gesproken had, zijn lippen waren niet van elkaar geweest. Hij had gesproken met zijn handen. Dak-dak-dak-dak-kerktoren-vanaf-hier-tot-daar-hoe-lang?

Ik rende achter het rijtuig aan zo hard als ik kon, stoof het voorbij en ging ervoor staan met de armen gespreid. Het rijtuig stopte. Ik liep naar de man toe, legde mijn hand op mijn oor en keek hem vragend aan. 'Doof?'

'Doof,' gebaarde hij, terwijl hij knikte. Hij glimlachte en zijn handen vlogen door de lucht als vogels.

'Ik...' Ik wees op mezelf, trok mijn schouders op en maakte een machteloos gebaar met mijn handen. Hij pakte mijn handen vast en keek me indringend aan. En op dat moment wist ik. Dit was de mens op wie ik al die jaren - zonder het te weten - had gewacht.

De man pakte een valies uit het rijtuig en wenkte mij. We gingen aan de waterkant zitten en hij

haalde een brood, een stuk ham en een fles wijn te voorschijn.

Hij sneed het brood in dikke plakken en bood mij een snee aan. 'Brood,' gebaarde hij. Ik deed hem na. Hij trok de kurk van de fles en gaf mij de fles aan. 'Wijn,' gebaarde hij. 'Wijn,' gebaarde ik en nam een slok. In die uren langs de kant van de rivier hebben mijn ogen hem geen moment losgelaten. Ik leerde vele gebaren, ik at en dronk gebaren. Gras, rivier, zon, paard, man, zout, water, leven, dood. Herhalen was niet nodig.

De man pakte een stuk papier uit zijn valies en schreef zijn naam op en de straat waar hij woonde. 'Als je naar Parijs komt, laat de mensen dan dit papier zien. Ze zullen je brengen naar het huis van mijn heer.' Hij stond op, omhelsde mij innig, stapte in zijn rijtuig en vertrok. Ik stuurde hem na tot hij achter de horizon was verdwenen. Het papier heb ik in een oude lap gewikkeld en verstopt onder de houten vloer van de zolder. Die nacht ben ik ingeslapen met zijn gezicht voor ogen.

Pierre 1 gaat aan tafel zitten. Pierre 3 schrijft nog steeds. Pierre 2 komt terug en zet zijn hoed af.

Pierre 2

Het is zo druk buiten zoals het op zondag kan zijn. In de tuinen bij het paleis zitten oude mensen in de schaduw van de bomen. Kinderen spelen bij de vijvers met bootjes van papier. En de dames tonen

hun nieuwste jurken, kapsels en hoeden. Ik heb limonade gedronken met schijfjes citroen. Het ziet er vredig uit in de tuinen, maar even verderop zindert het. De koffiehuisen zijn overvol. En voor de deuren en ramen staan de mensen rijendik en luisteren met open monden naar de redenaars die vanaf stoelen en tafels het publiek opjorten. De aanplakkers van muurkranten hebben het druk. Ze rennen rond met hun tassen en srijfelpotten, en plakken de muren van Parijs vol. Er zijn meer Zwitsere soldaten op straat dan ooit tevoren.

Pierre 2 gaat aan tafel zitten, links van Pierre 1. Pierre 1 zit in het midden. Pierre 3 rechts van hem. Pierre 2 legt zijn handen gevouwen op tafel en staart naar zijn handen. Pierre 3 neemt de rol van de vader in de dialoog op zich.

Pierre 1

De kapelaan wilde mijn plannen steunen en zo nodig een goed woordje voor me doen. Dus gingen we om de tafel zitten, mijn vader, mijn moeder, de kapelaan en ik. Toen ik vertelde dat ik naar Parijs wilde gaan, lachte mijn vader, het hoofd achterover. 'Jij? Naar Parijs?' zei hij. 'En wat ga je daar dan doen?'

'Werken,' zei ik.

'En voor welk werk denk jij geschikt te zijn?' spotte hij.

'Meubelmaker,' antwoordde ik, maar hij verstond het niet.

Dus ik schreef het op. Meubelmaker. En daaronder schreef ik: of lijstenmaker, behanger, boekbinder.

En de kapelaan las het voor.

Mijn vader scheurde het papier in stukjes en liet de snippers naar beneden dwarrelen op de houten vloer.

'Zeg maar tegen hem dat hij niet verder komen zal dan het armenhuis,' zei hij tegen de kapelaan. Die wilde het voor me opschrijven, maar ik had het al begrepen.

Mijn moeder zei niets. Ze staarde naar haar handen die gevouwen op tafel lagen, alsof ze bad.

Haar gezicht verried geen enkele emotie, geen spot, geen verdriet, geen ongeloof, geen haat, geen liefde. Niets.

De kapelaan schreef een aanbevelingsbrief voor me, gaf me wat geld en regelde dat ik mee kon rijden vanaf Tours.

(Gaat staan.)

En zo ben ik vertrokken. Met niet meer dan de kleren aan mijn lijf en de schoenen aan mijn voeten. Ik was al een halfuur onderweg toen mijn moeder plotseling in mijn gezichtsveld verscheen, buiten adem. Ze zette haar hand op de grond en gebaarde dat ik moest gaan zitten langs de kant van de weg. Ze haalde een brood uit de mand, appels, wortelen en een stuk spek, legde alles op een doek en bond de vier punten samen. Toen omhelsde ze me, kuste mijn wangen en tekende een kruisje op mijn voorhoofd. Ze stond op en rende op een drafje terug naar het dorp, en keek niet om.

Pierre 1 gaat weer zitten. Pierre 2 staat op en loopt naar het 'raam'.

Pierre 2

Ik weer nog goed hoe het was, mijn eerste dag in Parijs. Ik was overdonderd door de drukte en de chaos. De voertuigen stonden - soms vier naast elkaar - in lange rijen. Er zat geen beweging in. Ik keek gefascineerd toe hoe die chaos zich zou oplossen. Maar de koetsiers zijn vaardig en weten hun voertuig zo te manoeuvreren dat er geen ongelukken gebeuren. Alhoewel ik, als dove, ogen in mijn achterhoofd moet hebben, om te voorkomen dat zij mij van achteren aanrijden, want ik hoor ze niet komen.

Parijs maakt lawaai, zegt men. Dag en nacht. Een oorverdovend lawaai van rytuigen, koetsen en karren die door de straten denderen.

Ik moest ook wennen aan de lucht. Parijs ruikt anders, anders dat het dorp aan de rivier waar ik geboren ben. Daar ruikt het naar kruiden, bloemen en bloesem. Parijs stinkt. De eerste dagen dat ik er doorbracht, verging mij de eetlust. De stank is dik en stroperig, verstopt de neus en vult de maag. Als het regent, stromen er rivieren door de straten, zodat de mannen de vrouwen op de rug moeten nemen. Het straatvuil wordt modder, stinkende zwarte modder. De rytuigen doen de modder opspatten en als die op je kleding komt, ontstaan er vlekken die er nooit meer uitgaan, niet met soda, niet met zeep.

En het licht is anders. De huizen hebben wel vier

of vijf verdiepingen en zijn zwart beroekt. Mijn straat is zo smal dat ik vanuit mijn raam bijna de overzijde taken kan. Tussen de huizen is een smalle strook lucht, de zon komt nooit binnen. Zittend in dit donkere, vochtige hol kan ik me nauwelijks voorstellen dat ik mij in een van de grootste steden van de wereld bevind.

Pierre 2 gaat aan tafel zitten. Pierre 1, Pierre 2 en Pierre 3 sluiten hun ogen en leggen hun handen plat op tafel.

Pierre 3

Als ik zo zit met mijn ogen dicht, hoor ik het verschil tussen het geratel van een koets en het roffelen van een tamboer. Ik hoor het niet met mijn oren, maar door trilling.

Als ik mijn handen op een viool of fluit leg, en ze beginnen te spelen, dan hoor ik het verschil met mijn handen. Want als ik mijn handen van de viool afhaal, dan hoor ik helemaal niets.

De menselijke stem kan ik niet horen, behalve wanneer ik mijn hand op de keel of onderin de nek van de spreker leg. Ik kan de stem ook horen als de spreker in een kartonnen doos spreekt, die ik vasthoud.

Horen? Ik weet eigenlijk niet wat horen is. Ik ben het vergeten. Voelen en zien, dat begrijp ik.

Pierre 2 loopt rond alsof hij op straat loopt. Pierre 3 en Pierre 1 blijven zitten met de handen op tafel.

Pierre 2

Er is zoveel te zien in de straten en stegen. Al die mensen die op straat leven, en leven van de straat. De kruiers, de sjouwers, de schoenpoetsers en de verkopers van allerlei waar. De politie heeft pas de houten winkeltjes op straat verboden, maar de draagbare kraampjes worden toegestaan. Die nemen de verkopers tegen de avond mee naar huis. Alles is te koop, een warme kom koffie met melk bij de koffieverkoper. Er zijn gebakjes te koop, likeur per glas, gepofte kastanjes, naalden, garen en stoffen, vissen, rattevallen, konijnvelen, brandhout, bloemen, groente en fruit, levende oesters en mosselen, olie en azijn, scharen en messen, en papieren molentjes voor de kinderen. Ze dragen hun koopwaar in hoge manden op de rug, in platte manden op de heupen. Ze dragen een plateau met poten eronder, zodat ze hun draagtafel overal kunnen neerzetten. Ze duwen of trekken gammele karretjes voor zich uit of achter zich aan.

En dan nog de artiesten, de liedjeszangers, de marionettenspelers, de dansende honden, de acrobaten en de kaartenlezers.

En op de hoek van de straat zit de openbare schrijver die brieven schrijft voor hen die niet kunnen schrijven. Vijf sous vraagt hij voor een gewone brief en twaalf voor een brief aan de koning. En er worden veel brieven aan de koning

geschreven regenwoordig. Aan de dikke koning die te veel eet en slaapt, te vaak op jacht gaat en zich nooit onder de mensen vertoont. Waarom doet de koning ook niets tegen de stijgende broodprijzen? Het is toch onmenselijk dat vrouwen gedwongen worden hun kinderen te vondeling te leggen, alleen omdat ze geen brood kunnen betalen?

(Heft het stuk brood op.)

Ziehier: een weekloon!

Pierre 1 staat op en loopt naar de rechterkant van het podium, vooraan

Pierre 1

Toen ik deze kamer gevonden had, ging ik op zoek naar werk. Dat was niet eenvoudig. Dagen zwierf ik door de stad, van de ene plaats naar de andere. Op een dag kwam ik langs een binnenplaats waar honderden vrouwen heen en weer kuierden, in rijke kleding als prinsessen. Ze lachten naar me en lonkten. Nog nooit hadden zoveel vrouwen hun oog op mij laten vallen. Ik voelde me een koning gelijk. Maar verlegen als ik ben, durfde ik niet op de avances in te gaan. Dus ben ik, de ogen neergeslagen, door de menigte vrouwen gelopen en heb het hoofd pas weer opgeheven toen ik de binnenplaats verlaten had.

Ik vertelde het verhaal aan mijn vriend en hij barsde in lachen uit. 'Dat zijn meisjes voor iedereen,' gebaarde hij. 'Meisjes van plezier.'

'Maar zij leken prinsessen,' antwoordde ik verbaasd.

'In Parijs zijn de hoeren koningin,' zei hij. 'En de koningin een hoer. In Parijs staat de wereld op zijn kop.'

Pierre 3 loopt naar voren en gaat in het midden staan, met Pierre 1 schuin rechts achter en Pierre 2 schuin links achter

Pierre 3

Pas hier, in Parijs, heb ik gebarentaal geleerd. Van mijn vriend en zijn vrienden. Hij is Italiaan, doof van geboorte, en werkt als knecht bij voorname families. Hij kan niet lezen en schrijven, maar beheerst de gebarentaal tot in de toppen van zijn vingers.

Nog iedere week leert ik er nieuwe gebaren bij. 'Man' en 'vrouw'. 'Hoge adel' en 'lage adel'. 'Koopman' en 'baas'.

Pierre 1 en Pierre 2 maken de oude Franse gebaren. Dan lopen Pierre 1 en Pierre 3, het gebaar voor 'baas' herhalend naar de tafel en gaan zitten.

Pierre 2

Ik heb een goede baas. Hij accepteert mij zoals ik ben en geeft me het respect dat ik verdien. Hij is bekend met Abbé de l'Épée, wiens boeken hij

gebonden heeft. En vanuit de waardering voor het werk van de Abbé heeft hij meerdere doven werk verschaft als drukkers van behangpapier, als boekbinders en behangers. Er is volop werk. Dus ben ik niet meer veroordeeld tot het armenhuis. Opgesloten tussen de oude mensen, de krankzinnigen en de pesthijders.

Zelfs de krankzinnigen menen dat ik een van hen ben en de tandenloze bejaarden denken mij te kunnen uitlachen. Die opengespleten gezichten, die rauwe gebaren. Zij lachen mij uit, terwijl ze zichzelf als beesten gedragen. Ze eten met hun handen als vorken en hun tanden als mes.

De zalen zijn proper, de maaltijden goed verzorgd en het bed is zacht. Maar de prijs die men betaalt voor een bed en wat brood is te hoog. Men verliest het respect voor de medemens en voor zichzelf. Ik heb er nu twee keer een tijd doorgebracht en dat is genoeg. Nooit weer.

God zij gedankt voor deze goede baas en voor mijn dove vrienden met wie ik zonder enige inspanning kan communiceren en met wie ik mij meer verwant voel dan met mijn eigen familie.

Pierre 2 blijft staan. Pierre 3 gebaart vanaf de tafel. Pierre 1 eet brood.

Pierre 3

Het gerucht gaat dat Abbé de l'Épée de schepper is van de gebarentaal. Maar hij heeft de gebarentaal niet bedacht. Hij keek naar de doven en zag

dat zij een natuurlijke taal hadden, waarin zij onderling communiceerden. Hij vergeleek zichzelf met een reiziger in een vreemd land en begreep dat hij deze taal, de gebarentaal, moest leren om hen te kunnen onderwijzen.

Nee, Abbé de l'Épée heeft de gebarentaal niet gemaakt. Er zijn dove mensen in Parijs die nooit les hebben gehad van hem, die niet kunnen lezen en schrijven, zoals mijn vriend, maar de gebarentaal vloeiend beheersen. Wij leren de gebaren van elkaar, breiden de taal uit met nieuwe gebaren en nieuwe combinaties van gebaren. Wij onderhouden ons over ieder onderwerp, over alles wat er gebeurt in Parijs, in Frankrijk en in alle uithoeken van de wereld. Wij gebaren snel, ordelijk en precies, alsof we kunnen spreken en horen. Gebaren zijn even expressief als het woord, snel als de wind.

Pierre 2 loop naar het midden en vertelt het volgende verhaal.

Pierre 2

Mevrouw had een stokje in haar hand. Ik vroeg haar van welk materiaal dat stokje gemaakt was. Ze zei iets, maar ik verstond het niet. Toen maakte ze een gebaar voor 'heel dik.'

'Een oude boom,' vroeg ik. 'Van hout?'

Ze schudde haar hoofd en herhaalde het gebaar.

'Een rots?' raadde ik. 'Van steen?'

Wanhopig schudde ze nee en maakte alweer

datzelfde grote gebaar.

'Een olifant?' probeerde ik. 'Van ivoor?'

Nervus zocht ze naar een schrijfstift om het woord op te schrijven.

Toevallig was er een dove vriend aanwezig die net als ik behanger is. Hij pakte het stokje en bekeek het aandachtig. Toen maakte hij het gebaar voor 'vis die zwemt' en vervolgens het gebaar voor 'heel groot'. En dat was voor mij voldoende om te weten dat het stokje gemaakt was van walvisbalem.

Pierre 3

Ik ben in het huis van Abbé de L'Épée geweest. In de kapel geeft hij openbare lessen aan zijn dove leerlingen. Via gebarentaal leert hij hun Frans, Latijn, Spaans en Italiaans. Hij leert hun lezen en schrijven, spreken en liplezen. Terwijl er toch zoveel mensen toekijken, onder wie Prinsen en Prinsessen, Keizers en Koningen, blijven de dove leerlingen ontspannen en presenteren zich trots en vol zekerheid aan het publiek. Abbé de l'Épée nodigt de mensen uit zijn leerlingen op de proef te stellen door hun vragen voor te leggen. Zonder enige moeite beantwoorden zijn leerlingen de vragen, zelfs de vragen die bedoeld zijn om hen te laten falen. Zoals: 'Wat is muziek?'

Pierre 1 en Pierre 2 zetten twee stoelen tegenover elkaar en steken de vingers in elkaars mond.

Pierre 3

Wat een verschil met de praktijk van Abbé Deschamps, die meent dat hij de doven moet leren spreken door zijn vinger in hun keel te stoppen en hun toe te staan hun vinger in zijn keel te stoppen. En zo voelen leerling en leraar in elkaars keel, maar de leerling weet niet wat hij voelen moet en begrijpt niet waarom hij deze weerzinwekkende handeling keer op keer moet plegen en toestaan. Ze leren niets, behalve wantrouwen, weerzin en ongeduld. Het is nog eenvoudiger om de honden te leren dansen op hun achterpoten dan de doven te leren spreken door hun de vingers in de mond te douwen.

Ik ben een voorstander van de spreektaal. Het is een voordeel als de doven de spreektaal beheersen in ieder geval in geschrift. Waarom veroordeelt en verwerpt Abbé Deschamps de gebarentaal? Ik weet zeker dat de doven de spreektaal het beste leren via de taal die de natuur hun gegeven heeft, de gebarentaal.

*Pierre 1 gaat naar voren. Pierre 2 gaat zitten.
Pierre 2 en Pierre 3 laten hun mond open hangen.*

Pierre 1

Ik hou niet van spreken.

(Loopt heen en weer.)

Ik haat spreken. Ik kan het niet goed. Mijn lippen zijn verlamd, mijn mond is tandeloos. De lucht ontsnapt aan alle kanten. De woorden vliegen uit

mijn mond. Ik kan niet spreken.

(Loopt heen en weer.)

Ik wil niet spreken. Probeer maar eens te spreken met een openhangende mond. Het is onmogelijk.

Pierre 2 gaat weg, zonder hoed. Pierre 3 pakt het boek van Abbé Deschamps en leest.

Pierre 1

Ik heb zin in wijn, in vertraging, in wazigheid, in het verdwijnen van scherpe contouren. Ik wil niet denken, maar dromen. Ik wil niet weten, maar vergeten. Ik wil geen verleden, geen toekomst, maar heden.

Pierre 2 komt terug, een fles wijn in de hand. Hij haalt een sinaasappel uit zijn broekzak, ruikt eraan, houdt de sinaasappel tegen zijn wang en legt de sinaasappel op tafel.

Pierre 3

(Leest voor uit het boek van Abbé Deschamps.)

'Een belangrijke bezwaar tegen gebarentaal is, dat de taal nutteloos is in het donker.' Hier staat het: bladzijde 163.

(Toont de opengeslagen bladzijden.)

Abbé Deschamps wil ons doven helpen en stelt voor dat we elkaars lippen bevoelen om zo in het donker de woorden van de lippen te lezen.

Of - zo suggereert hij - we kunnen elkaars handen pakken om de woorden erin te schrijven, letter voor letter.

(Cynisch)

Wat een geweldige ideeën, Eerwaarde, mijn complimenten. Dat wij doven niet eerder dergelijke oplossingen hebben bedacht.

Hij staat op en beent heen en weer, geïrriteerd en gaat weer zitten. Ondertussen zitten Pierre 1 en Pierre 2 tegenover elkaar, schrijven woorden in elkaars handen en bevoelen elkaars lippen.

Pierre 3

Waarom heeft Abbé Deschamps de doven niet gevraagd hoe zij in het donker communiceren? Ik had het hem kunnen vertellen.

Als ik in het donker wil spreken met een andere dove, neem ik eenvoudigweg zijn handen in de mijne en maak gebaren. En als hij mij wil antwoorden, handelt hij op dezelfde wijze. Heel eenvoudig en voor de hand liggend.

Pierre 1 en Pierre 2 staan tegenover elkaar, de ogen gesloten, en communiceren als doof-blinden. Ze herhalen de tekst van Pierre 3. Dan loopt Pierre 2 naar het 'raam' en Pierre 1 kijkt in een spiegel.

Pierre 3

Kijk naar mij.

(Houdt het boek voor zijn gezicht en maakt tweemaal een gebaar, eenmaal voor 'hemel', eenmaal voor 'God'. De handen doen hetzelfde.)

Is er een verschil tussen het eerste en het tweede gebaar? Nee, dat is er niet. Mijn hand maakt hetzelfde gebaar.

Kijk naar mij.

(Herhaalt de beide gebaren, maar nu zonder het boek voor zijn gezicht.)

Is er een verschil tussen het eerste en het tweede gebaar? Ja, een groot verschil.

Abbé Deschamps beweert dat wij doven het verschil niet kennen tussen de hemel en God.

Omdat hij alleen kijkt naar onze handen en niet naar ons gezicht.

Onze handen gebaren hetzelfde, maar de uitdrukking op ons gezicht is verschillend: neutraal bij hemel, devoot bij God.

Onze gebarentaal is precies en genuanceerd, maar de ogen van de Abbé zijn niet geoefend genoeg om de nuances te zien. Onze taal is niet gebrekkig, maar de Abbé.

Pierre 1 kijkt nog steeds in de spiegel, betast zijn gezicht, laat zijn mond openhangen en brengt met zijn hand de lippen bij elkaar.

Pierre 1

Deze mond heeft nog nooit een vrouw gekust.

(Schenkt zichzelf wijn in en leegt het glas in een keer. Dan pakt hij de sinaasappel, ruikt eraan, legt die tegen zijn wang.)

Ze heet Fleur. En zo ziet ze er ook uit. Als een bloem. Ogen zo blauw als een korenbloem en een blos als een klapproos.

Ik liep over de Pont Neuf en zag haar staan, een grote rieten mand voor haar brede schoot, opgetast met sinaasappelen. De mand hing aan een leren band om haar nek, zodat ze haar handen vrij had. En haar handen dansten door de lucht. Ze leek te voelen dat ik naar haar keek, want plorseling keek ze opzij naar mij.

'Kijk hem,' gebaarde ze naar een oudere vrouw, 'zijn mond is opengevallen van verbazing.'

Ze stuurde naar mij en giechelden.

Ik nam mijn hoed af en boog. 'Neem me niet kwalijk dat ik u zo ongegeneerd bekijk, mevrouw,' gebaarde ik, 'maar u bent het mooiste boekje dat ik ooit heb gezien.'

Nu was het haar beurt om mij met open mond aan te staren.

'Doof?'

'Doof.'

Ze pakte een sinaasappel uit haar mand, glimlachte naar me en gooide de vrucht naar me toe. Die ik opving in mijn hoed. Per ongeluk. Onder de indruk van mijn behendigheid wenkte ze me. Hoe ik heette? Pierre.

Hoe zij heette? Fleur.

Fleur.

(Ruikt aan een denkbeeldig boekje bloemen.)

Pierre 1 begint een achttiende eeuwse dans, alsof hij een dame sierlijk bij de hand houdt. Vioolmuziek begeleidt hem. Hij loopt langs Pierre 2, die hij bij de hand pakt. Ze dansen samen, passeren Pierre 3. Pierre 2 en Pierre 3 dansen verder. Keren om, passeren Pierre 1. Pierre 1 en Pierre 3 maken de beweging af. Plotseling flitst er licht.

Pierre 2

Wat is dat licht? Fakkels? Er rennen mensen voorbij. Wat is er aan de hand?

Pierre 2 rent naar buiten. Pierre 3 pakt papier en een ganzeveer en schrijft. Pierre 1 schenkt zichzelf nog een glas wijn in.

Pierre 3

Abbé de l'Épée ziet er moe en ziek uit. Men zegt dat hij zich zelfs een brandend houtvuur ontzegt om de kosten van het levensonderhoud en het onderwijs van zijn pupillen te betalen. Hij ligt in bed en men zegt dat het zijn sterfbed zal zijn.

Pierre 2 komt terug, een brood en een pamflet in zijn hand.

Pierre 2

Wat een chaos! Bij de bakker staat het zwart van de mensen en de atmosfeer is geladen. Alsof er ieder moment een onweer kan losbarsten. De mensen duwen en schreeuwen. Er vallen klappen. Ze sluiten de straat aan beide zijden af met alles wat ze te pakken kunnen krijgen, tafels en stoelen, vaten, stukken hout. Om de soldaten tegen te houden. Ze hebben de winkelruit aan diggelen geslagen en zijn de bakkerij binnengedrongen. Ze grissen de broden van de planken. Moeders storten zich als wilde leeuwinnen op de zakken meel. Ze steken messen in de zakken alsof het de koning zelf is die zij vermoorden.

Het zal niet lang meer duren of ze bestormen de Graanhal of misschien zelfs wel de Bastille. Of ze sleuren de koning uit zijn paleis. Hij heeft het gezag verloren, straks verliest hij nog zijn hoofd.

Pierre 3

Als Abbé de l'Épée sterft, dan sterft zijn lichaam, maar zijn ideeën leven voort. Ik zal ze met mij meedragen en verspreiden daar waar ik kan.

Pierre 1 pakt het pamflet en leest het. Hij pakt de trom en hangt deze om zijn nek. Pierre 3 en Pierre 2 halen twee trommen onder het bed vandaan en hangen deze om. Ze gaan naast elkaar staan.

Pierre 1

Weg met de onderdrukking!

Pierre 2

Weg met de koning!

Pierre 3

Weg met Abbé Deschamps!

Ze bespelen gedrieën de trom.

Pierre 1

Vrijheid, gelijkheid en broederschap.

Het weerlicht. Dan wordt het donker.

E I N D E

DECOR, REKWISIETEN en KLEDING

Decor

1 grenen tafel
3 grenen stoelen met rieten zitting
1 bed
draperieën boven het bed

Rekwisieten

3 trommen
1 wijnfles
1 aardewerken kroes
1 broodplank
1 broodmes
1 brood
1 inktstel
1 ganzeveer
vellen papier
3 oude boeken
1 sinaasappel
1 handspiegel

Kleding

3 kurtbroeken
3 paar lange kousen
3 mouwloze vesten
3 hemden zonder boord
3 jassen
3 paar schoenen met gespen
1 steek
1 voorschot

COLOFON

De man, de stad en het boek is een jubileum-
uitgave van Stichting Handtheater.

Tekst	Mieke Julien (Stichting Akkoord)
Ontwerp	Hilde Salverda (Stichting Akkoord)
Druk	SSP, Amsterdam

Het Nationaal Revalidatie Fonds heeft deze uitgave mede
mogelijk gemaakt.

© 1995, Stichting Handtheater, Amsterdam; Mieke Julien,
Amsterdam.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of
openbaar gemaakt op enigerlei wijze zonder voorafgaande,
schriftelijke toestemming van de uitgever.